

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: 'Voordat de bom valt'. Interview met promovendus Tom Duurland

Auteur: Marlies Brand

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 41.2, pp. 167-170.

© 2019 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

‘VOORDAT DE BOM VALT’

militair-geneeskundige voorbereidingen voor
een nucleaire oorlog (1949-1989)

Interview met promovendus Tom Duurland

Marlies Brand

Welke invloed had de kernwapendreiging op de Nederlandse militaire geneeskunde tijdens de Koude Oorlog? Promovendus Tom Duurland is sinds 1 november 2017 verbonden aan de Universiteit Leiden en probeert deze vraag te beantwoorden in zijn proefschrift *Het zwaard en de esculaap*. Behalve het denken, de werkwijze en de organisatievorming van de militair geneeskundige dienst, kijkt Duurland naar de houding, mentaliteit, en professionaliteit van de ‘genezerikken’. Het was tenslotte deze groep officierartsen en dienstplichtigen die verantwoordelijk waren voor het behoud van leven en een verzachting van het lijden ten tijde van een mogelijke kernoorlog.

Duurland focust zich in zijn proefschrift op twee facetten, namelijk de militaire geneeskunde aan de ene kant en de Koude Oorlog aan de andere kant. De geneeskundige kant is intrigerend omdat het een dubbele taak heeft. Enerzijds zijn dit militairen die functioneren binnen een militair bedrijf dat gericht is op geweld en oorlogsvoering. Anderzijds is de medische zorg voor vriend en vijand vooral een humanitaire taak. De twee uitersten van het leven en de dood komen samen binnen één beroepsgroep. Er is veel discussie over het idee of dit tegenstrijdig is met elkaar en of het eigenlijk wel mogelijk is om zowel arts als officier te zijn. Want als arts heb je een eed afgelegd om mensenlevens te redden, maar als officier ben je getraind om mensen te kunnen doden.

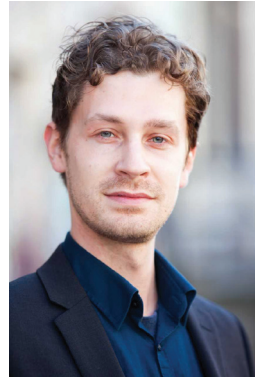
Daarbovenop is de Koude Oorlog zeer fascinerend, omdat dit conflict niet een fysieke oorlog was, maar een confrontatie tussen twee supermachten die zo van elkaar verschilden dat dit niet te overbruggen was. Het was een onoplosbare confrontatie die extra gevaarlijk werd door de dreiging van kernwapens. Het intrigerende aan het kernwapen is de inherente tegenstrijdigheid, volgens Duurland. Een kernwapen heeft de potentie tot totale vernietiging, maar de bedoeling is dat het kernwapen vooral niet ingezet wordt (deterrence). Doordat beide grootmachten in het bezit waren van een nucleair arsenaal ontstond er een machtsbalans. Desalniettemin moesten beide partijen rekening houden met de uiterste consequenties van nucleair wapengebruik om het afschrikkingsevenwicht geloofwaardig te houden.

De belangrijkste taak van de militairgeneeskundigen was het

voorbereiden op een kernoorlog. De noodzaak tot oorlogsvoorbereidingen is in de eerste plaats een militaire taak, omdat een krijgsmacht alleen kan functioneren met een goed medisch georganiseerd systeem, dat ervoor zorgt dat gewonden aan het front goed behandeld en weggevoerd kunnen worden. Dit is niet alleen belangrijk om de gevechtskracht van het leger in stand te houden, maar ook voor het moreel van de soldaten. Daarnaast is het ook een humanitaire taak om soldaten met verwondingen te helpen.

De vraag die tijdens de voorbereidingen van een kernoorlog impliciet aan de orde kwam, was of men zich hier überhaupt op kon voorbereiden. Bij gebrek aan een helder antwoord werden ruwe schattingen gemaakt over de hoeveelheid slachtoffers die men kon verwachten en over hoeveel artsen, ziekenauto's of brancarddragers er nodig waren. Deze ideeën waren gebaseerd op oude plannen en statistieken van reguliere oorlogen. Onduidelijk is de impact van deze voorbereidingen. Moesten ze vooral het moreel van de troepen sterken, moesten de militair geneeskundigen laten zien dat ze hun taak serieus namen, of geloofden ze werkelijk dat ze iets konden betekenen in het geval van nucleair wapengebruik?

Volgens Duurland zijn er bepaalde ontwikkelingen te ontwaren in de gedachten over voorbereidingen op een kernoorlog. In 1945 ontploften de eerste atoombommen in Japan en gingen artsen zich verdiepen in de medische gevolgen van deze nucleaire explosie. Ze gingen de slachtoffers onderzoeken en bekeken de effecten van stralingsziektes en brandwonden. In deze periode heerste er nog een geloof onder medici dat er wel iets gedaan kon worden en dat een behandeling mogelijk was voor deze slachtoffers. Tegenwoordig zijn de gevolgen van nucleaire wapens beter bekend en zien wij de vroegere onderzoeken als vrij naïef. De werkelijke vernietigende kracht van atoomexplosies zijn velen malen groter en de gevolgen op een slagveld zijn nauwelijks te overzien. In de loop van de jaren '50 en '60 drong dit ook door tot militairgeneeskundigen. Desondanks maakten de beleidsmakers nog wel ontwerpen voor de evacuatie van slachtoffers, zoals bijvoorbeeld aan- en afvoer schema's van ziekenauto's die van het (buitenlandse) front naar verzamelplaatsen gebracht moesten worden waar de slachtoffers gestabiliseerd werden. Vervolgens werden de slachtoffers naar hospitalen gebracht, vanwaar ze met treinen van de NS naar burgerziekenhuizen binnen Nederland werden

Tom Duurland

gebracht. Met deze voorbereidingsplannen liet de militaire organisatie zien dat zij voorbereid waren op een kernoorlog en dat zij in staat waren om hun primaire oorlogstaak en hun primaire vredestaak uit te voeren.

De bronnen die Duurland raadpleegt binnen zijn onderzoek zijn vaktijdschriften voor geneeskunde professionals, zoals bijvoorbeeld het tijdschrift *Polsslag*. Daarnaast interviewt hij artsen en officieren van de geneeskundige troepen met een voornamelijk logistieke taak. Duurland is verder van plan om dienstplichtigen, zoals gewondenverzorgers zonder een medicijnenopleiding, te onderzoeken. Ook maakt hij gebruik van officiële gedrukte bronnen die door defensie werden uitgegeven, cursusmateriaal over nucleaire voorbereidingen, militaire voorschriften zoals *Handleiding Atoombescherming*, uit de gehele periode van 1949 – 1989. Andere bronnen komen uit het Nationaal Archief, waaronder zowel het defensiearchief met officiële stukken van de geneeskundige dienst, als beleidsnota's en notulen van vergaderingen, commissies, en werkgroepen van de NAVO vallen. Het onderzoek van Duurland is nog niet afgerond, het zal waarschijnlijk in 2021 voltooid zijn, en krijgen we een antwoord op de vraag of de kernwapenbedreiging van de Koude Oorlog invloed had op de militair-geneeskundige dienst, de militaire organisatie, en het individu, qua denken, handelen, en doen.